

SAMLAREN

T I D S K R I F T

F Ö R

S V E N S K L I T T E R A T U R H I S T O R I S K

F O R S K N I N G

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 33

1952

U P P S A L A 1 9 5 3

S V E N S K A L I T T E R A T U R S Ä L L S K A P E T

UPPSALA 1953

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

537165

kandidatuppsatsens olika versioner av det första mötet med Kierkegaard. Mest kritisk mot den gängse tolkningen av Strindbergs återblick i Jäsningstiden är Hagsten. Han framhäver energiskt i »Den unge Strindberg», 1, s. 286—302, att varken uppsatsen eller det samtida brevmaterialet tyder på att Strindberg vid tiden för den första bekantskapen med Kierkegaard skulle ha hyst några tvivel på diktarkallet som sådant. Tvärtom skulle Kierkegaard ha styrkt hans självkänsla i förhållande till fadern och lärt honom att se på diktandet som ett kall. Brandell är i princip mera välvillig mot Strindbergs kommentarer av år 1886 — och egentligen har han nog rätt i att divergensen mellan originaldokumenten och självbiografiens rekonstruktion vid närmare påseende inte är så stor. Men källkritiken har onekligen skärpt blicken för nyanserna i Strindbergs framställning. Och även det material, som Brandell lägger fram, förefaller mig närmast bestyrka, att det snarare var misstro till den egna förmågan än tvivel på diktarens uppgift i samhället, som 1870 gjorde Strindberg missmodig och kom honom att bränna upp Blot-Sven.

Här har man nog att göra med en mycket viktig faktor, som det är allt skäl att ta hänsyn till även vid bedömningen av krisen 1886. Strindberg var ju både självkritisk och till ytterlighet känslig för andras omdöme. Allra mest ömtålig var han under perioder av trötthet och överansträngning. En snabbgenomgång av det lättast tillgängliga brevmaterialet från 1880-talet har givit mig ett starkt intryck av att det är när diktaren är utarbetad och deprimerad och känner produktionsförmågan sina, som han har särskilt lätt för att förbanna skönlitteraturen. När han kommer i balans igen och känner »formen» vända tillbaka, då återvänder också självtilliten och insikten om vad som är hans rätta verksamhetsfält.

De anmärkningar, som i det föregående riktats mot Hans Lindströms avhandling, bör inte få undanskymma dess förtjänster. Författaren har gett sig in på ett mycket svårbearbetat forskningsområde, och hans arbete utgör ett värdefullt underlag för vidare diskussion av betydelsefulla Strindbergs-problem. Om han inte undvikit att törna emot ett och annat blindskär på den vanskliga seglatsen i vetenskapliga gränstrakter, så har han åtminstone undvikit att drunkna i materialet. Det hade varit lätt gjort, men Hans Lindström har en naturlig förmåga att koncentrera uppmärksamheten till väsentligheter. I avvägningsfrågor visar han ofta prov på moget och nyanserat omdöme. Vid en presentation för en bredare publik skulle recensenten med glädje ha dröjt utförligare vid dessa positiva drag, som gör boken till en lättläst och underhållande lektyr, men som av naturliga skäl kommer mindre till sin rätt i en f. d. fakultetsopponents kritiska granskning.

Elsa Norberg.

SVEN RINMAN. *Studier i svensk bokhandel. Svenska bokförläggareföreningen 1843—1887.* Akad. avh. (Stockholms högskola), Sthlm 1951.

Sven Rinmans fylliga, breda och intressanta avhandling är i första hand en historik över bokförläggareföreningens utveckling från tillkomsten till och med den stora schism, som 1887 klöv sammanslutningen i två delar. Krönikan har emellertid vidgats till något av en svensk bokhandelshistoria för berörda tid liksom till ett stycke värdefull kultur- och idéhistoria. Författaren har därvid kunnat knyta an till andra delen av Henrik Schücks stora arbete *Den svenska förlagsbokhandelns historia*.

På grund av den ställda uppgiften har Rinman låtit den deskriptiva och dokumentariska framställningen få huvudutrymmet; även om han således endast kunnat skissera de litteratursociologiska perspektiv, som öppnar sig, har han emellertid icke underlåtit att ställa problem och att markera de forskningsuppgifter, som han nödgats förbigå. Där framställningen givit sådana möjligheter har han med säkerhet i såväl analys som syntes gripit sig an med frågeställningarna. En

jämförelse med motsvarande danska och norska arbeten visar hur mycket mer av allmänorientering och kringsynthet, av spårsinne, omsorgsfull metodik och materialbehärskning som präglar Rimmans arbete. Som förf. betonar, ger Bokens egenkap av kulturprodukt och andlig manifestation den en särställning inom affärsvärlden; till de problem han uppmärksammat hör därför också kraven på en reglering av den immateriella äganderätten. Framställningen i sin helhet formar sig således till en god bild även av diktens materiella existensvillkor, bokproduktionen, bokförsäljningen, alla dessa yttre betingelser för uppkomsten av en skönlitteratur och en idéspredning, som är så avgörande men i allmänhet alltför litet kommit att beaktas.

En innehållsrik upptakt till historiken ger inledningskapitlet, »Innan vi började», som tecknar utvecklingen före bokförläggareföreningens stiftande. Som avgörande i förloppet framstår 1810 års tryckfrihetsförordning och 1842 års folkskolestadga. Kapitlet ger en klar bild av de torftiga och primitiva villkoren inom bokhandeln vid en tid, då de bristfälliga kommunikationerna uteslöt varje möjlighet till likformig litteraturspredning och därmed till snabba genombrott på bredare front för idéer och författare. Nödvändigheten av en ekonomisk organisation sådan som den Svenska bokförläggareföreningen framstår klart mot den skisserade bakgrunden. Denna förenings tillkomst är också utåt den mest uppenbara vändpunkten i den svenska bokhandels historia.

Två kapitel skildrar starten och ger en rad pregnanta och nyanserade porträtt av stiftarna. Det må emellertid påpekas, att L. J. Hierta synes ha spelat en större roll än vad historiken ger vid handen; en omsorgsfull läsning och källkritisk omgruppering av stiftelseprotokollen och -notiserna låter ana ganska stridiga motsättningar vid föreningens tillkomst, varigenom denne — en av initiativtagarna — för en tid sköts åt sidan. I det följande kapitlet om »En monopolorganisation i näringsfrihetens årtionde» analyseras bokhandels kommissionärssystem och fixeras motsatsen mellan å ena sidan förlagsföreningens strävan till reglering av handelsvillkor och omfattning och å andra sidan tidens krav på näringsfrihet och lössläppt konkurrens.

Den följande framställningen är uppdelad i två stora avsnitt: »Haeggströms regeringstid» och »Från Hierta till Albert Bonnier». Medan det förra behandlar de omedelbara organisatoriska och tekniska problem som anmälde sig och de allmänna initiativ som togs under föreningens första decennier, får det senare kapitlet ett vidare perspektiv: här redogörs bl. a. för bokhandelsskandinavismen, författarrätten och järnvägstrafikens framväxt under åren kring 1860, ett förlopp som bröt upp läsen till många avstängda landsändar och blev den mest avgörande tilldragelsen för den av tryckta skrifter påverkade opinionsbildningen och smaken. Det kan anmärkas, att författaren skulle kunnat supplerat och nyansera sin framställning, om han hade känt till och utnyttjat den dossier av bokhandelskorrespondenser, som ingår i den Hammerska samlingen på Riksarkivet. Likaså erbjuder såväl den Molbechska samlingen (Det Kongel. Bibliotek, Khvn), som det Gyldendalska förlagsarkivet (delvis i Det Kongel. Bibliotek, delvis i förlaget), möjligheter att ytterligare belysa bokhandelsskandinavismen och de svenska förläggarnas resp. bokhandlarnas förbindelser. Framställningen hade här liksom i följande avsnitt också med fördel kunnat vidgas ifråga om de religiöst betonade förlagens och kolportörernas betydelse, som har en längre förhistoria än vad utredningen ger vid handen.

De intressanta kapitlen »Mot schismen» och »Schismen» utgör på sitt sätt höjdpunkter i den alltigenom fängslande avhandlingen. De skär rakt in i den centrala idédebatten under 1870- och 80-talen och visar hur nära bokhandelsvärlden berördes av brytningarna inom kulturlivet. Omsorgsfullt väger författaren mot varandra de många faktorer som måste beaktas, för att man skall kunna få en klar föreställning om de motsättningar och slitningar, som i samband med den s. k. sedlighetsfejden 1887 ledde till den bekanta uppgörelsen inom bokförläggarevärlden,

varvid de religiöst och politiskt konservativa elementen bröt sig ut ur den gamla organisationen. Även om förf. inte särskilt berört den sidan, finns det skäl att i detta sammanhang också peka på ett inslag av antisemitism i den kampanj mot Bonniers, som utlöste konflikten. På kontinenten hade den antisemitiska rörelsen just under föregående decennium med dess ekonomiska depression fått en stegring med namn som Stöcker, Treitschke och Lueger. En hel del propagandaskrifter hade under början av 80-talet översatts och fått marknad i Sverige. Till irritationens skärpning kan kanske också ha bidragit att någon vecka före schismen en bomb slog ned i förläggarvärlden, som särskilt drabbade flertalet av utbrytarna. En kunglig kommitté hade sedan några år hållit på med att granska folkskolans läroböcker, en synnerligen viktig förlagsartikel. Dess utlåtande, tryckt hos Norstedts, var ett omfångsrikt och pepprat dokument, som restlöst dömde ut huvudparten av de gängse skolböckerna, godkände endast en mindre del och strängt rekommenderade de övriga till i allmänhet rätt grundlig omarbetning. Medan Bonniers, som inte ägnade sig åt skolböcker, slapp lindrigt undan, var flertalet av de förlag, som bildade den nya föreningen, hårt träffade av förkastelsesdomarna. Supplerande belägg för hur schismen bedömdes hade Rinman f. ö. kunnat finna i olika författarkorrespondenser från den berörda tiden, i första hand i Georg och Edvard Brandes brevväxling med svenska författare och vetenskapsmän (Sthlm 1939—1942).

Den rinmanska historiken sätter med schismen punkt i den kronologiska framställningen. Men förf. försummar inte att fullfölja sin redovisning av förläggareföreningens andra interna och externa problem och verksamhetsformer. I några med saklighet och elegans formulerade »Slutord» ger han en sammanfattning av de konklusioner av mer allmän art, som det framlagda materialet medger.

Det är ett synnerligen vidsträckt och rikhaltigt material, som sammanhålls i den samvetsgranna och välgjorda avhandlingen, vars nytta är uppenbar. Måhända hade förf. på några punkter kunnat utvinna ytterligare resultat genom en kritisk värdering av exempelvis så viktiga källor som K. O. Bonniers familjekronika och Ewert Wrangels Gleerupshistorik. Som forskarprestation är emellertid avhandlingen i många avseenden förtjänstfull. Framställningen är klar och elegant och författarens kringsynthet och materialbehärskning dokumenteras med stor akribi. Även om ämnet i viss mån kan sägas ligga i litteraturhistoriens periferi siktar denna förenings- och företagshistorik med sina många utblickar och välbalanserade avvägningar hela tiden in mot centrum; den serie av fint tecknade porträtt, som förmedlar bekantskapen med förläggare och bokhandlare under 1800-talet, tar upp också gestalter som haft en klart litteraturhistorisk roll. Man måste uttala den förhoppningen, att Svenska bokförläggareföreningen skall sörja för att den historik, som här så ståtligt, lärt och fängslande tecknat en stor del av föreningens verksamhet, även fullföljs fram till våra dagar. I sin avhandling har Rinman även gjort ett gott förarbete för en fortsatt forskning.

Bernhard Tarschys.

CARL REINHOLD SMEDMARK: *Mäster Olof och Röda Rummet*. Akad. avh. (Stockholms högskola), Sthlm 1952. 391 sid.

Carl Reinhold Smedmarks avhandling *Mäster Olof och Röda Rummet* är utförd i stor skala, på ett kunnigt, nyanserat och samvetsgrant sätt. Däremot är självständigheten i förhållande till tidigare forskning inte påfallande, och författaren visar sällan prov på den djärvhet och kombinationsförmåga, som fordras för att ställa nya fruktbara problem. Detta är i och för sig inte överraskande: arbetet kommer sent i raden av de senaste årens många Strindbergsavhandlingar och det behandlar i sin första hälft ett verk, som mer än något annat varit föremål för den tidigare forskningens uppmärksamhet.

Omfånget är betydande — närmare 400 stora sidor. Detta är givetvis ett vitt-